

- EX LIBRIS
Biblioteki Kuratorium
w Białymstoku

DR. KAZIMIERZ ZBIERSKI

800

716.

ZAGADNIENIE
KSZTAŁCENIA NAUCZYCIELI
SZKÓŁ ŚREDNICH

NAKŁADEM „NASZEJ KSIĘGARNI” SPÓŁKI AKCYJNEJ
ZWIĄZKU POLSKIEGO NAUCZYCIELSTWA SZKÓŁ POWSZECHNYCH

WARSZAWA 1930

nokształcących i seminarjach nauczycielskich państwowych i prywatnych¹, zmieniona później ustawą z dnia 16 lipca 1924 r.² oraz powtórnie ustawą z dnia 12 stycznia 1929 r.³

Ponieważ z tytułu ustawy wynikałoby, że kwalifikacje zawodowe do nauczania, uzyskane na podstawie tej ustawy, uprawniają tylko do nauczania w szkołach średnich ogólnokształcących (gimnazjach) i seminarjach nauczycielskich, należy wyjaśnić, iż kwalifikacje te uprawniają w pełni do nauczania: w gimnazjach, w zakładach kształcenia nauczycieli: seminarjach nauczycielskich, pedagogach, kursach nauczycielskich, nadto uprawniają do nauczania przedmiotów ogólnokształcących (religja, język polski, historia, geografia ogólna, krajoznawstwo, nauka obywatelska, gimnastyka, śpiew i muzyka) w szkołach zawodowych typu średniego, a to w myśl art. 9 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 marca 1928 r. o kwalifikacjach zawodowych do nauczania w szkołach zawodowych⁴ oraz — do nauczania wszystkich przedmiotów w publicznych i prywatnych szkołach powszechnych, w myśl art. 3 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 r. o kwalifikacjach zawodowych nauczycieli szkół powszechnych⁵.

W chwili, kiedy ustawa wchodziła w życie, stan wykształcenia nauczycieli pozostawiał wiele do życzenia. Dość powiedzieć, iż

rozporządzenia i przepisy były opracowywane w dawnym Wydziale Programowym Ministerstwa W. R. i O. P. do chwili wejścia w życie nowego statutu organizacyjnego Ministerstwa W. R. i O. P. z dnia 29 sierpnia 1928 r., odkąd sprawy, dotyczące kwalifikacji i egzaminów nauczycielskich, objął Wydział Kształcenia Nauczycieli.

¹ Dz. U. Rz. P., 1922, Nr. 90, poz. 828; Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1922, Nr. 30, poz. 370.

² Dz. U. Rz. P., 1924, Nr. 75, poz. 740 i Nr. 92, poz. 864; Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1924, Nr. 18, poz. 178.

³ Dz. U. Rz. P., 1929, Nr. 7, poz. 59; Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1929, Nr. 3, poz. 26.

⁴ Dz. U. Rz. P., 1928, Nr. 29, poz. 271; Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1928, Nr. 4, poz. 68.

⁵ Dz. U. Rz. P., 1928, Nr. 28, poz. 258; Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1928, Nr. 4, poz. 67.

nauczycielstwa z ukończonem wyższem wykształceniem było przeciętnie w całej Polsce 32%, ale b. nierówno przypadającego na każdy zabór. Oczywiście, nie można tego uznać za objaw normalny, stojąc na stanowisku ukończenia szkoły wyższej jako *conditio sine qua non* wykształcenia nauczyciela szkoły średniej. Nadto dochodziły do tej bolączki jeszcze i inne, lokalne. Np. w b. zaborze rosyjskim nauczycielstwo nie było stałe, odpływ i przyływ żywiołu nauczycielskiego był znaczny. Poważną część ogółu stanowiło nauczycielstwo przygodne, dodatkowo do innych zajęć traktujące — zresztą nieraz bardzo ofiarnie — pracę nauczycielską. Mężczyźni z wyższem wykształceniem byli to w dużym stopniu adwokaci, inżynierowie i t. p. Dużą bolączką też była niezgodność między przygotowaniem naukowym, a przedmiotem faktycznie nauczaniem przez nauczyciela. Ustawa, licząc się z faktycznym stanem przygotowania większości nauczycieli uczących w szkołach średnich, wprowadza szereg postanowień przejściowych, pozwalających na stopniowe uregulowanie sprawy kwalifikacyj nauczycielskich.

Mianowicie, postanowienia przejściowe dotyczyły: 1) nauczycieli starszych wiekiem i doświadczeniem pedagogicznym, którzy wprawdzie nie mieli odpowiednich studjów, wykazywali jednak, że praca ich jest pożyteczna dla szkoły, 2) nauczycieli młodszych, którzy również nie mieli wymaganych studjów, ale udowodnili, że paroletnia ich praca w szkole była owocna.

Zasadniczą, oczywiście, pozostała w ustawie sprawa normalnych kwalifikacyj na nauczyciela szkół średnich (art. 1 i 2).

W ten sposób ustawa upoważniała Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego: 1) do ustanawiania egzaminów państwowych na nauczyciela szkół średnich, 2) do przyznawania kwalifikacji zawodowej bez zdawania egzaminu nauczycielom niewykwalifikowanym na podstawie dłuższej owocnej ich pracy nauczycielskiej, odbytej przed wejściem w życie ustawy, 3) do umożliwienia osiągnięcia kwalifikacji zawodowej — przez zdanie egzaminu uproszczonego — niekwalifikowanym nauczycielom młodszym, czynnym jednak przed wejściem w życie ustawy przez określony przeciąg czasu.

Na podstawie przytoczonej ustawy właściwą kwalifikację zawodową do nauczania w szkołach średnich ogólnokształcących i seminarjach nauczycielskich państwowych i prywatnych daje zdanie egzaminu państwowego nauczycielskiego, ustanowionego rozporządzeniem Ministra W. R. i O. P., które określa warunki przystąpienia do egzaminu (art. 1). W tym kierunku wydano szereg rozporządzeń, które normują i bliżej precyzują sprawę egzaminów nauczycielskich, o czym niżej, w rozdziale szóstym.

Art. 3 ustawy pozwala na zatrudnienie w szkole średniej — po dniu wejścia w życie ustawy, t. j. po 1 stycznia 1923 roku — osoby, nie posiadającej przepisanych egzaminów, na okres nie dłuższy, niż czteroletni, zaś art. 4 mówi o możliwości uczenia przez osobę kwalifikowaną przedmiotu, nie objętego kwalifikacją, za zgodą Kuratora Okręgu Szkolnego.

W postanowieniach przejściowych ustawy przewidziano te wypadki, w których osoby, posiadające odpowiednie studia wyższe, już z tego tytułu zostają uznane za kwalifikowane (art. 5), oraz inne osoby, które mogą być uznane za kwalifikowane, przede wszystkim na podstawie dłuższej pracy nauczycielskiej (art. 6). Przepisy te, licząc się z istniejącymi warunkami — o czym była mowa wyżej — zwolniły tem samem od zdawania egzaminu nauczycielskiego szereg osób, przede wszystkim starszych. Nauczycielom młodszym, posiadającym już jednak pewną praktykę, dano możliwość osiągnięcia swych kwalifikacyj przez zdanie t. zw. egzaminu uproszczonego (art. 7), obecnie legalizowanego na okres przejściowy (ostatecznie do 1 lipca 1931). Wreszcie przepis końcowy ustala, że nauczyciele niekwalifikowani, którzy wstąpili do szkolnictwa średniego przed dniem 1 stycznia 1923 r. (data wejścia w życie ustawy), mogą być zatrudnieni bez kwalifikacyj do końca czerwca 1931 roku.

W tak ogólnie ujętych ramach ustawy o kwalifikacjach zawodowych do nauczania zostały, jak widzimy, ustalone tak przepisy na przyszłość, jak i przepisy, uwzględniające dawne i współczesne warunki.

5. Kwalifikacje zawodowe do nauczania religji.

Art. 2 omówionej wyżej ustawy mówi o szczególnych kwalifikacjach do nauczania religji, które to kwalifikacje określa Minister W. R. i O. P. „w porozumieniu z właściwymi władzami kościelnymi”. Na tym art. ustawy oparto szereg rozporządzeń, a mianowicie:

Rozporządzenie z dnia 10 grudnia 1925 r.¹ dotyczące kwalifikacyj zawodowych duchownych rzymsko-katolickich do nauczania religji w szkołach średnich ogólnokształcących i seminarjach nauczycielskich państwowych i prywatnych; ustala ono — zgodnie z art. 13 Konkordatu, zawartego między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską — że kwalifikację tę stanowi: świadectwo ukończenia studjów na wydziale teologii katolickiej, ze stopniem naukowym lub bez stopnia naukowego, w uniwersytetach i zakładach teologicznych w Polsce i zagranicą, lub świadectwo ukończenia studjów teologicznych w diecezjalnych seminarjach duchownych. Poza tem wymagana jest t. zw. misja kanoniczna od właściwego biskupa. Inne rozporządzenie bliżej podaje, jakie diecezjalne seminarja duchowne po ich ukończeniu dają uprawnienia do nauczania religji².

Rozporządzenie, dotyczące kwalifikacyj zawodowych do nauczania religji mojżeszowej³, normuje, że kwalifikację stanowi ukończenie wydziału humanistycznego uniwersytetu w Polsce i zdanie egzaminu na nauczyciela religji mojżeszowej. Na okres przejściowy ustanowiono t. zw. egzamin uproszczony i egzamin specjalny, które mogą zdawać osoby, nie mające warunków do egzaminu pełnego, posiadają natomiast inne wymagane warunki;

¹ Dz. U. Rz. P., 1925, Nr. 131, poz. 938; Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1926, Nr. 1, poz. 3.

² Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1927, Nr. 2, poz. 27.

³ Dz. U. Rz. P., 1926, Nr. 124, poz. 715; Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1927, Nr. 9, poz. 127.

Dz. U. Rz. P., 1928, Nr. 88, poz. 780; Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1928, Nr. 13, poz. 207.

Dz. U. Rz. P., 1929, Nr. 31, poz. 299; Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1929, Nr. 6, poz. 76.

nadto obowiązujące przepisy określają, które osoby, uczące religii możeszowej, uważa się za kwalifikowane z tytułu posiadanych przez nie studjów wyższych, lub też które osoby mogą być uznane za kwalifikowane z tytułu przede wszystkim posiadanej dłuższej praktyki nauczycielskiej¹.

Na podstawie tegoż art. 2 ustawy ogłoszono rozporządzenie o kwalifikacjach zawodowych do nauczania religii prawosławnej². Normuje ono, że właściwą kwalifikację zawodową stanowi ukończenie studjum teologii prawosławnej przy uniwersytecie w Polsce. Nadto przewidziane jest uznanie dyplomów teologicznych uczelni prawosławnych zagranicą po ich nostryfikowaniu i uzupełnieniu egzaminem z języka polskiego, oraz przewidziano też egzamin specjalny z religii prawosławnej dla osób, które nie mając studjów wyższych, a posiadając inne wymagane warunki, pragną zostać nauczycielami religii prawosławnej w szkołach średnich. Dalsze przepisy stanowią, które osoby, już uczące religii prawosławnej, z tytułu swych studjów, uważa się za osoby kwalifikowane, które zaś osoby, z tytułu dłuższej pracy nauczycielskiej, mogą być uznane za kwalifikowane. Końcowe przepisy wyjaśniają, jak długo mogą uczyć religii prawosławnej osoby niekwalifikowane, wreszcie zastrzegają, że wszystkie osoby, niezależnie od uzyskanych kwalifikacji zawodowych do nauczania religii prawosławnej, muszą posiadać kanoniczne zezwolenie właściwej władzy duchownej na udzielanie nauki religii prawosławnej w szkołach średnich.

¹ Ze względu na pokrewieństwo religii możeszowej, jako przedmiotu, z przedmiotami t. zw. judaistycznymi, nauczaniem w szkołach średnich, wyjaśnia się, że sprawa kwalifikacji zawodowych do nauczania języka hebrajskiego wraz z historią Żydów w prywatnych szkołach średnich ogólnokształcących i seminarjach nauczycielskich została unormowana rozporządzeniem Ministra W. R. i O. P. z dnia 25 września 1928 r. (Dz. U. Rz. P., 1928, Nr. 87, poz. 765), które określa, że kwalifikację tę stanowi stopień magistra filozofji w zakresie nauk orientalistycznych (jęz. hebrajskiego), uzyskany w jednym z uniwersytetów w Polsce. Na okres przejściowy ustanowiono t. zw. egzamin specjalny.

² Dz. U. Rz. P., 1929, Nr. 43, poz. 355; Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1929, Nr. 9, poz. 117.

Wreszcie rozporządzeniem z dnia 23 października 1929 roku¹ została uregulowana sprawa kwalifikacji zawodowych do nauczania religii wyznania ewangelicko - augsburskiego i ewangelicko-reformowanego, tego drugiego jednak o tyle, o ile podlega Konstystorzowi Warszawskiemu. Sprawa ta natrafiała na duże trudności, ze względu na bardzo złożony w Polsce problem wyznań ewangelickich, jeśli się zważy, że jest sześć odrębnych większych kościołów ewangelickich. Rozporządzenie stanowi, że kwalifikacją zawodową do nauczania religii ewangelickiej w zakresie wyżej wskazanym jest stopień kandydata teologii ewangelickiej, otrzymany w uniwersytecie warszawskim. Przewiduje się też uznanie jako kwalifikacji dyplomów wydziału teologii ewangelickiej uniwersytetów zagranicznych, po ich nostryfikowaniu i zdaniu osobnego egzaminu z języka polskiego. Na okres przejściowy ustanawia się egzamin t. zw. specjalny dla osób, które nie mają studjów wyższych, a chciałyby nauczać religii ewangelickiej w szkołach średnich. Dalsze przepisy stanowią, które osoby, nauczające religii ewangelickiej, uważa się, z tytułu studjów, za kwalifikowane, które zaś osoby, z tytułu dłuższej pracy nauczycielskiej, mogą być uznane za kwalifikowane. Końcowe przepisy wyjaśniają, jak długo mogą uczyć religii ewangelickiej osoby niekwalifikowane, wreszcie warunkują nauczanie religii ewangelickiej, niezależnie od sprawy kwalifikacji, od posiadania zezwolenia właściwej władzy duchownej.

6. Obecne egzaminy nauczycielskie: przejściowe i stałe, ich rodzaje i organizacja.

A. Egzaminy przejściowe.

Nakreślony wyżej (w rozdziale 4) obraz stosunków kwalifikacyjnych nauczycieli szkół średnich przed wejściem w życie ustawy o kwalifikacjach zawodowych do nauczania w szkołach średnich wskazuje na to, że ustawa ta — licząc się właśnie z ich

¹ Dz. U. Rz. P., 1929, Nr. 81, poz. 606; Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1929, Nr. 13, poz. 180.

skomplikowanym stanem — musiała legalizować szereg przepisów egzaminacyjnych z okresu przedustawowego, t. j. z przed 26-go września 1922 r., względnie 1 stycznia 1923 r. (art. 5).

Poza tem ukazują się na podstawie art. 1 ustawy nowe rozporządzenia Ministra W. R. i O. P., oparte niekiedy w treści swej na rozporządzeniach dawniejszych, a mianowicie: rozporządzenie w sprawie egzaminów państwowych na nauczycieli szkół średnich, noszące datę 29 stycznia 1923 r.¹, jako ulegalizowane powtórzenie w zasadniczych formach rozporządzenia z dnia 1 listopada 1920 r., zaś na podstawie art. 7 — rozporządzenie w sprawie uproszczonych egzaminów państwowych na nauczycieli szkół średnich ogólnokształcących i seminarjów nauczycielskich, które ukazuje się z datą 21 czerwca 1923 roku², jako ulegalizowane powtórzenie — z niewielkimi zmianami — rozporządzenia z dnia 14 kwietnia 1922 r.

Obydwa rozporządzenia mają obowiązywać czasowo, pierwsze z nich — do dnia 1 lipca 1932 r.³, drugie — do dnia 1 lipca 1931 r.⁴

Geneza rozporządzenia z dnia 29 stycznia 1923 r. wiąże się z organizacją studjów uniwersyteckich. Mianowicie, wobec wejścia w życie dopiero od dnia 1 października 1924 r. (w rzeczywistości nawet znacznie później, bo od dnia 15 maja 1926 r.), przepisów uniwersyteckich o nowej organizacji studjów i egzaminów na wydziałach filozoficznych uniwersytetów, czyli t. zw. przepisów magisterskich, na tych wydziałach pozostało jeszcze bardzo wielu słuchaczy, odbywających swe studia według przepisów dawnej organizacji studjów akademickich. Tym więc słuchaczom rozporządzenie z dnia 29 stycznia 1923 r. daje jeszcze możność zdawania

¹ Dz. U. Rz. P., 1923, Nr. 38, poz. 256; Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1923, Nr. 9, poz. 68.

² Dz. U. Rz. P., 1923, Nr. 68, poz. 533; Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1923, Nr. 13, poz. 108.

³ Dz. U. Rz. P., 1927, Nr. 116, poz. 987; Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1928, Nr. 1, poz. 1.

⁴ Dz. U. Rz. P., 1929, Nr. 7, poz. 59; Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1929, Nr. 3, poz. 26.

egzaminu na nauczyciela szkół średnich według programu, dostosowanego do ich studjów uniwersyteckich.

Egzamin uproszczony, oparty na rozporządzeniu z dnia 21 czerwca 1923 r. (częściowo zmienionem później rozporządzeniem z dnia 19 czerwca 1925 r.)¹; składa się z dwóch części: egzaminu piśmiennego i egzaminu ustnego. Obie części egzaminu mają charakter naukowy, nadto przy egzaminie ustnym kandydat musi wykazać znajomość również dydaktyki swego przedmiotu. Dyplom, który otrzymuje kandydat w razie pomyślnego zdania egzaminu uproszczonego, daje mu pełne kwalifikacje do nauczania danego przedmiotu w szkołach średnich ogólnokształcących i seminarjach nauczycielskich.

B. Egzamin stały.

Zasadniczem rozporządzeniem o egzaminie państwowym na nauczyciela szkół średnich, wynikającym z postanowienia art. 1 ustawy o kwalifikacjach zawodowych do nauczania i opartem już o nową organizację studjów wyższych na wydziałach filozoficznych uniwersytetów, jest rozporządzenie z dnia 9 października 1924 r.², uzupełnione następnie dodatkowymi rozporządzeniami³.

¹ Dz. U. Rz. P., 1925, Nr. 65, poz. 458; Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1925, Nr. 13, poz. 123.

² Dz. U. Rz. P., 1924, Nr. 91, poz. 859; Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1924, Nr. 18, poz. 185.

³ Dz. U. Rz. P., 1924, Nr. 113, poz. 1011.
Dz. U. Rz. P., 1926, Nr. 36, poz. 233; Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1926, Nr. 13, poz. 171.

Dz. U. Rz. P., 1927, Nr. 19, poz. 140; Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1927, Nr. 6, poz. 78.

Dz. U. Rz. P., 1927, Nr. 23, poz. 187; Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1927, Nr. 6, poz. 79.

Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1927, Nr. 6, poz. 82.
Dz. U. Rz. P., 1927, Nr. 81, poz. 710; Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1927, Nr. 12, poz. 189.

Dz. U. Rz. P., 1927, Nr. 116, poz. 987; Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1928, Nr. 1, poz. 1.

Dz. U. Rz. P., 1928, Nr. 87, poz. 764.

Warunki dopuszczenia do tego egzaminu — na dyplom nauczyciela szkół średnich — są następujące: obywatelstwo polskie, nieskazitelnosc pod względem moralnym, zdatność fizyczna do zawodu nauczycielskiego, ukończenie bądź studjum pedagogicznego w uniwersytecie państwowym, bądź odbycie 2-letniej tak zwanej praktyki przedegzaminowej w szkole wskazanej przez władze szkolne, dowód usprawnienia osobistego (umiejętność prowadzenia zabaw i gier lub usprawnienie sportowe), oraz — w zakresie przygotowania naukowego (artystycznego, technicznego) — jeden z poniższych warunków: a) stopień magistra filozofji, uzyskany w jednym z państwowych polskich uniwersytetów, b) stopień inżyniera - chemika lub inżyniera elektrotechnika, uzyskany w jednej z państwowych polskich politechnik, c) stopień inżyniera - rolnika lub inżyniera - leśnika lub inżyniera - ogrodnika, uzyskany w jednym z państwowych polskich uniwersytetów, bądź w jednej z państwowych polskich politechnik, bądź w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, d) stopień magistra, uzyskany na Wydziale ogólnym Politechniki Lwowskiej, e) stopień magistra wychowania fizycznego, uzyskany w jednym z państwowych polskich uniwersytetów, f) dyplom Wydziału humanistycznego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, g) dyplom Wydziału humanistycznego lub matematyczno - przyrodniczego lub pedagogicznego Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie, h) świadectwo egzaminu końcowego z rysunku, lub muzyki i śpiewu, lub robót ręcznych, lub ćwiczeń cielesnych, jako przedmiotu nauczania w szkołach

Dz. U. Rz. P., 1928, Nr. 96, poz. 845; Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1928, Nr. 14, poz. 233.

Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1929, Nr. 6, poz. 77.

Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1929, Nr. 7, poz. 97.

Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1929, Nr. 10, poz. 136.

Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1929, Nr. 12, poz. 161.

Nagromadzenie dodatkowych zarządzeń w tak znacznej ilości, jak to wskazuje odnośnik powyższy, nasunęło potrzebę skodyfikowania — w prostszej formie — przepisów, dotyczących egzaminu państwowego na nauczyciela szkół średnich, Prace Ministerstwa W. R. i O. P. w tym kierunku znajdują się już w stadium końcowym.

średnich, uzyskane w sposób, określony specjalnymi przepisami^{1 2 3}.

Egzamin państwowy nauczycielski ma na celu stwierdzenie przygotowania pedagogicznego kandydata. Do przedmiotów tego egzaminu należy: psychologia wychowawcza, pedagogika i dydaktyka ogólna, dydaktyka szczegółowa danego przedmiotu nauczania, organizacja szkolnictwa ze szczególnem uwzględnieniem szkolnictwa w Polsce, historia wychowania, higiena wychowawcza, znajomość programów szkolnych, ustaw i ważniejszych rozporządzeń, wreszcie orjentowanie się w podręcznikach i pomocach szkolnych danego przedmiotu. Egzamin odbywa się przed specjalnymi komisjami, istniejącymi narazie tylko w Warszawie i Poznaniu, powołanymi przez Ministra W. R. i O. P. Przewodniczący Komisji wyznacza dla każdego zdającego Komplet egzaminujący. Egzamin składa się z części praktycznej (lekcji próbnej), egzaminu piśmiennego i egzaminu ustnego. Temat lekcji próbnej wyznacza egzaminator z dydaktyki szczegółowej. Kandydat po otrzymaniu tematu winien przedstawić plan lekcji, która trwa $\frac{3}{4}$ godziny i odbywa się w obecności egzaminatora z dydaktyki szczegółowej i dwóch jeszcze członków Komisji. Po lekcji odbywa się konferencja. W razie ujemnego wyniku lekcji próbnej Komplet egzaminujący może reprobować kandydata bez odbycia z nim dalszych stadjów egzaminu. Egzamin piśmienny odbywa się pod nadzorem, trwa 5 godzin i obejmuje temat z zakresu pedagogiki, dydaktyki ogólnej lub dydaktyki szczegółowej danego przedmiotu nauczania.

¹ Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1924, Nr. 18, poz. 180—183.

² Z wyliczenia powyższych warunków, obejmujących, jak widzimy, wiele dróg do zdobycia przygotowania naukowego (artystycznego, technicznego) kandydatów na nauczycieli szkół średnich, wynika, że w zasadzie przygotowanie to musi się odbywać w kraju. Sprawa uznania przygotowania naukowego, uzyskanego zagranicą, jako warunku dopuszczenia do egzaminu państwowego na nauczyciela szkół średnich, istotnie dotąd jest otwarta. Najnowsze jednak projekty przepisów idą w kierunku możliwości uznawania przy egzaminie nauczycielskim wykształcenia zagranicznego z zakresu filologii danego kraju.

³ Porówn. rozdział 7: „Przygotowanie naukowe (artystyczne, techniczne) kandydata na nauczyciela szkół średnich”.

Egzamin ustny odbywa się z wyżej wymienionych przedmiotów i trwa najwyżej 2 godziny. O wyniku całego egzaminu rozstrzyga Komplet egzaminujący większością głosów, przytem Komplet nie może uznać wyniku egzaminu za dodatni, jeśli stwierdzi, iż kandydat nie włada językiem polskim tak biegle i poprawnie, aby mógł nauczać w tym języku. Zdający może uzyskać dyplom, uprawniający do nauczania także i w innym języku, nietylko w języku polskim, zdając dodatkowy egzamin przez tą samą Komisją lub uzyskując to uprawnienie na podstawie praktyki nauczycielskiej, odbytej właśnie w tym innym języku. W razie pomyślnego wyniku całego egzaminu kandydat otrzymuje dyplom nauczyciela szkół średnich. Pod tą nazwą należy rozumieć dyplom, uprawniający do nauczania w szkołach średnich ogólnokształcących i zakładach kształcenia nauczycieli (seminariach nauczycielskich, pedagogjach, kursach nauczycielskich i t. p.), oraz w szkołach średnich zawodowych i szkołach powszechnych (patrz wyjaśnienie na początku rozdziału czwartego). W razie ujemnego wyniku egzaminu, kandydat może powtórzyć egzamin (wszystkie jego części) nie wcześniej, niż po upływie pół roku. Kandydat, posiadający dyplom nauczyciela szkół średnich, może rozszerzyć swoje kwalifikacje na inny przedmiot, przez zdanie odpowiedniego egzaminu.

Uzyskanie więc pełnych kwalifikacyj do nauczania w szkołach średnich obejmuje następujące etapy: 1) studia naukowe (artystyczne, techniczne) w zakresie danego przedmiotu (patrz niżej, rozdział następny), 2) studia pedagogiczne przy uniwersytecie państwowym lub 2-letnią t. zw. praktykę przedegzaminową (patrz niżej, rozdziały ósmy i dziewiąty) oraz 3) zdanie egzaminu państwowego (pedagogicznego) na nauczyciela szkół średnich.

Przez takie postawienie sprawy jest zapewnione nietylko przygotowanie naukowe kandydata na nauczyciela szkół średnich, ale również i przygotowanie pedagogiczne. Wskazany wyżej program egzaminów stwierdza, że obejmuje on zasadnicze wykształcenie pedagogiczne, jakiego należy wymagać od nauczyciela. I właśnie nowy egzamin państwowy na nauczyciela szkół średnich, uregulowany rozporządzeniem z dnia 9 października 1924 r., różni się

od egzaminu na nauczyciela, zdawanego w okresie przedwojennym, względnie nawet od egzaminu nauczycielskiego według przejściowo obowiązującego rozporządzenia z dnia 29 stycznia 1923 r., przede wszystkim szeroką podstawą wychowawczą, uwzględniającą nowoczesne potrzeby pedagogiczne dziecka i szkoły jako zakładu nietylko naukowego, ale i wychowawczego. Egzamin ten jest sprawdzianem nietylko umiejętności naukowych kandydata, ale przede wszystkim sprawdzianem jego umiejętności „podchodzenia” do żywych zagadnień wychowawczych w szkole w myśl zasady, że najżywszym zagadnieniem wychowawczym w szkole jest przede wszystkim: uczeń i klasa.

7. Przygotowanie naukowe (artystyczne, techniczne) kandydata na nauczyciela szkół średnich.

A. W zakresie przedmiotów naukowych.

Już wymienione wyżej (w rozdziale poprzednim) warunki w zakresie przygotowania naukowego, t. j. przedmiotów umysłowych (uniwersyteckich), oraz w zakresie przygotowania artystycznego, technicznego, to zn. przedmiotów: rysunek, muzyka i śpiew, roboty ręczne i ćwiczenia cielesne, przy dopuszczaniu do egzaminu państwowego na nauczyciela szkół średnich wskazują, że drogi kształcenia nauczycieli szkół średnich są bardzo różnorodne, a nietylko ograniczone do uniwersytetów państwowych. Przygotowanie to zatem może odbywać się w różnych instytucjach, a mianowicie:

Uniwersytety państwowe:

Zasadniczym przygotowaniem naukowym kandydatów na nauczycieli szkół średnich są studia uniwersyteckie na stopień magistra filozofji w zakresie danego przedmiotu. Rozporządzenie z dnia 26 listopada 1925 r.¹ normuje sprawę egzaminów magisterskich, zaś szereg odrębnych rozporządzeń określa programy studjów i egzaminów w zakresie poszczególnych przedmiotów na

¹ Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1926, Nr. 8, poz. 65.

stopień magistra filozofji¹. Stopień ten otrzymuje kandydat, mający za sobą: przynajmniej 11 trymestrów studjów na wydziałach filozoficznych uniwersytetów państwowych (humanistycznym i matematyczno-przyrodniczym), przyjętą pracę magisterską i zdane pomyślnie egzaminy.

Nadto ukończenie Wydziału rolniczego w Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie lub rolniczo-leśnego w Uniwersytecie Poznańskim daje wymagane przygotowanie naukowe do egzaminu².

Politechniki państwowe:

Przygotowanie naukowe na nauczyciela może się też odbywać w jednej z państwowych polskich politechnik na Wydziale chemicznym lub elektrotechnicznym³, oraz na Wydziale rolniczo-leśnym⁴ lub na Wydziale ogólnym Politechniki Lwowskiej⁵.

Inne uczelnie wyższe:

Ukończenie jednego z trzech wydziałów Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie⁶, Wydziału humanistycznego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w Lublinie⁷ lub jednego z trzech wydziałów Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie

¹ Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1926, Nr. 8, poz. 66—82.

Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1927, Nr. 1, poz. 7.

Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1927, Nr. 6, poz. 82 i 88.

Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1927, Nr. 12, poz. 194.

Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1928, Nr. 8, poz. 137.

W wymienionych informacjach uwzględniono tylko te magisterja, których przedmioty mogą mieć zastosowanie w szkolnictwie ogólnokształcącym.

² Dz. U. Rz. P., 1927, Nr. 19, poz. 140; Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1927, Nr. 6, poz. 78.

³ Dz. U. Rz. P., 1924, Nr. 91, poz. 859; Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1924, Nr. 18, poz. 185.

⁴ Dz. U. Rz. P., 1927, Nr. 19, poz. 140; Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1927, Nr. 6, poz. 78.

⁵ Dz. U. Rz. P., 1928, Nr. 87, poz. 764.

⁶ Dz. U. Rz. P., 1927, Nr. 19, poz. 140; Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1927, Nr. 6, poz. 78.

⁷ Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1929, Nr. 7, poz. 97 i Nr. 12, poz. 161.

(humanistycznego, matematyczno-przyrodniczego, pedagogicznego)¹ daje również przygotowanie naukowe, wymagane przy egzaminie państwowym na nauczyciela szkół średnich.

Studja we wszystkich wymienionych wyżej wypadkach trwają w zasadzie 4 lata.

W odniesieniu do ostatnich dwóch uczelni, t. j. Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego i Wolnej Wszechnicy Polskiej, absolwenci, którzy pragną, aby studja ich były uprawnione przy dopuszczaniu do egzaminu państwowego na nauczyciela szkół średnich, zdają egzamin dyplomowy według specjalnego regulaminu, unormowanego odnośnymi zarządzeniami^{2,3}. Główne zasady tego regulaminu są następujące: 1) program właściwych egzaminów końcowych musi obejmować materiał naukowy, przewidziany dla właściwych magisterjów filozofji; 2) egzaminy końcowe odbywają się przed Komisjami Egzaminacyjnymi przy tych uczelniach, mianowanymi przez Ministra W. R. i O. P.; 3) dyplom musi być opatrzony odpowiednią klauzulą, stwierdzającą równoważność jego z dyplomem na stopień magistra filozofji.

B. W zakresie przedmiotów artystycznych i technicznych
(rysunek, śpiew i muzyka, roboty ręczne i ćwiczenia cielesne).

Uniwersytety państwowe:

Z pośród wymienionych wyżej przedmiotów artystycznych i technicznych w uniwersytetach państwowych można otrzymać wymagane przygotowanie do egzaminu na nauczyciela szkół średnich z dwóch przedmiotów: a) ćwiczeń cielesnych (wychowania fizycznego) przez zdanie egzaminu na stopień magistra wychowania fizycznego⁴ i b) z rysunku przez zdanie t. zw. egzaminu końcowego z rysunku na Wydziale sztuki Uniwersytetu Wileńskiego w Wilnie⁵.

¹ Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1929, Nr. 6, poz. 77.

² Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1929, Nr. 7, poz. 97 i Nr. 12, poz. 161.

³ Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1929, Nr. 6, poz. 77.

⁴ Dz. U. Rz. P., 1924, Nr. 113, poz. 1011; Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1926, Nr. 14, poz. 186.

⁵ Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1924, Nr. 18, poz. 180.

Studja są 3-letnie. Egzamin z rysunku mogą nadto zdawać i eksterni, posiadający maturę gimnazjalną lub seminarjalną.

Inne uczelnie wyższe i specjalne:

Z rysunku można poza tem uzyskać przygotowanie w Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie lub w Szkole Sztuk Pięknych w Warszawie¹ przez zdanie egzaminu końcowego z rysunku jako przedmiotu nauczania.

Studja są 3-letnie, egzamin ten mogą jednak zdawać i eksterni, posiadający maturę gimnazjalną lub seminarjalną.

Z ćwiczeń cielesnych można uzyskać przygotowanie także w Państwowym (Centralnym) Instytucie Wychowania Fizycznego w Warszawie (Bielany)² przez zdanie egzaminu końcowego z ćwiczeń cielesnych jako przedmiotu nauczania.

Studja są 2-letnie, egzamin ten mogą jednak zdawać i eksterni, posiadający maturę gimnazjalną lub seminarjalną.

Z muzyki i śpiewu można uzyskać przygotowanie w jednym z państwowych Konserwatorjów Muzycznych (Warszawa, Poznań) lub w Konserwatorjum Muzycznym Polskiego Towarzystwa Muzycznego we Lwowie³ przez zdanie egzaminu końcowego z muzyki i śpiewu jako przedmiotu nauczania.

Studja są 3-letnie, egzamin ten mogą zdawać i eksterni, posiadający maturę gimnazjalną lub seminarjalną (wyjątkowo świadectwo ukończenia 6 klas gimnazjalnych).

Z robót ręcznych przygotowanie można otrzymać wyłącznie w Państwowym Instytucie Robót Ręcznych w Warszawie⁴ przez zdanie egzaminu końcowego z robót ręcznych jako przedmiotu nauczania.

Studja są 2-letnie, egzamin ten mogą zdawać i eksterni, posiadający maturę gimnazjalną lub seminarjalną.

Ukończenie studjów w jednej z wyżej wymienionych uczelni

¹ Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1924, Nr. 18, poz. 180.

² Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1924, Nr. 18, poz. 183.

³ Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1924, Nr. 18, poz. 181.

⁴ Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1924, Nr. 18, poz. 182.

przez zdanie odpowiedniego egzaminu uprawnia tylko do uzyskania zezwolenia na czasowe zatrudnienie — w charakterze nauczyciela niekwalifikowanego — w szkolnictwie średnim, najdłużej na okres 4-letni. W ciągu tego okresu kandydat winien odbyć studjum pedagogiczne lub 2-letnią zorganizowaną praktykę szkolną (przedegzaminową), poczem dopiero może być dopuszczony do egzaminu państwowego na nauczyciela szkół średnich.

8. Studja pedagogiczne.

Już wyżej podkreślono zasadniczą różnicę między nowym egzaminem państwowym na nauczyciela szkół średnich (według rozporządzenia z dnia 9 października 1924 r.) a dawnymi egzaminami nauczycielskimi: różnica ta właśnie polega na uwzględnieniu przy nowej organizacji kształcenia nauczycieli szkół średnich szerokiej podstawy pedagogicznej. Studja pedagogiczne zorganizowane są mniej lub więcej narazie przy trzech uniwersytetach państwowych (Warszawa, Kraków i Poznań) i w zasadzie wyczerpują program w ciągu roku. Kandydaci na nauczycieli odbywają je po zakończeniu studjów naukowych (artystycznych, technicznych), chociaż wykłady i ćwiczenia pedagogiczne, odbyte wcześniej, to znaczy równoległe ze studjami naukowymi, są również pod pewnymi warunkami zaliczane. Kandydaci, przystępujący do studjów pedagogicznych, winni posiadać też ogólne wykształcenie filozoficzne (psychologja ogólna, zarys historii filozofji, logika i metodologja ogólna wraz z systematycznym przeglądem najważniejszych pojęć filozoficznych). Tak pomyślane studja pedagogiczne są teoretyczne i praktyczne, mianowicie kandydaci obok studjów teoretycznych odbywają hospitacje lekcyj w szkołach. Program głównych zajęć (wykładów i ćwiczeń) opiera się zasadniczo na programie przedmiotów egzaminu państwowego na nauczyciela szkół średnich, gdyż przygotowanie do tego egzaminu jest właśnie zadaniem studjum pedagogicznego.

Dla ścisłości dodać należy, że organizacja studjów pedagogicznych przy uniwersytetach właśnie dla tych celów przygotowawczych do egzaminu jest nowa, przytem w szczegółach — jeśli

chodzi o studia pedagogiczne przy wymienionych wyżej trzech uniwersytetach — oczywiście różni się. Zagadnienie samo jest żywe i dość skomplikowane, dlatego też nie można wymagać zmechanizowania form studiów pedagogicznych przy poszczególnych uczelniach według jednego schematu.

9. Praktyka przedegzaminowa.

Jednym z warunków dopuszczenia do egzaminu państwowego na nauczyciela szkół średnich jest, oprócz przygotowania naukowego (artystycznego, technicznego), zakończonego odpowiednim egzaminem fachowym (zob. wyżej, rozdz. 7), t. zw. praktyka przedegzaminowa, t. j. specjalna praktyka szkolna, poprzedzająca egzamin państwowy na nauczyciela. Szczegółowe w tej sprawie przepisy¹ określają bliżej warunki odbywania praktyki przedegzaminowej. Winna ona odbywać się przede wszystkim w szkołach państwowych i szkołach prywatnych, posiadających prawa szkół państwowych. Praktyką kieruje Kuratorjum, które powołuje dla tych celów odpowiednie osoby: wizytatora, dyrektora, starszego nauczyciela — specjalistę w zakresie dydaktyki przedmiotu. Jako zasadnicze składniki praktyki przedegzaminowej kandydatów można wymienić: 1) prowadzenie lekcji i wogóle wykonywanie ściśle z niemi związanych obowiązków nauczycielskich, oraz pewien udział w pracy wychowawczej, 2) poznawanie życia, pracy i organizacji wychowawczej szkoły, 3) wyciężona praca nad dydaktyką swego przedmiotu i dydaktyką ogólną. Okres praktyki przedegzaminowej kandydata na nauczyciela, o ile przebieg jej jest pomyślny, trwa dwa lata; jest to jakby okres próby zdolności dydaktycznych kandydata, zainteresowań jego i charakteru.

W rzeczywistości jednak zastosowanie przepisów o praktyce przedegzaminowej, tak pomyślnych, natrafia na trudności. Wogóle bowiem sprawa praktyki jest problemem skomplikowanym i wymaga wielu poważnych warunków, aby praktyka stała się skuteczną. Przede wszystkim musi się znaleźć odpowiednia

¹ Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1926, Nr. 11, poz. 128 i poz. 133.

ilość takich szkół, w których całość pracy wychowawczej i dydaktycznej stoi na odpowiednim poziomie a nauczanie danego przedmiotu jest dobrze postawione. Dalej chodzi o to, aby w szkołach tych znaleźć miejsce dla coraz liczniej zgłaszających się kandydatów na nauczycieli przez zapewnienie im pewnej liczby godzin lekcyj. Z tem też łączy się zasadnicze życiowe zagadnienie, że jeśli nauczyciel praktykujący otrzyma małą liczbę godzin lekcyj, stanie wobec konieczności zapewnienia sobie warunków utrzymania na innej drodze (stypendja, pomoc rodziny etc.), co, jak wiadomo, bardzo często jest niemożliwe. Z drugiej strony obciążenie praktykanta zbyt dużą ilością godzin lekcyjnych czyni wyznik praktyki wątpliwym.

Sprawa praktyki przedegzaminowej w ten sposób staje się trudną i ze względów dydaktycznych i ze względów życiowych potrzeb kandydatów, nadto staje się palącą, odkąd do odbywania praktyki przedegzaminowej zgłaszają się coraz większe zastępy kandydatów.

Projektowane nowe przepisy w sprawie praktyki przedegzaminowej, licząc się więc z temi trudnościami, mają iść w kierunku większego przystosowania ich do warunków obecnych, stawiając zagadnienie na płaszczyźnie bardziej życiowej. Projektowane jest również odbywanie tej praktyki nietylko w szkołach średnich, ale i w szkołach powszechnych.

W okresie przejściowym — do 1 lipca 1931 r. — zamiast praktyki przedegzaminowej kandydat do egzaminu na nauczyciela szkół średnich może — na podstawie dodatkowego przepisu¹ — odbyć w dowolnym czasie (a więc i w trakcie studiów naukowych) zwykłą pracę nauczycielską co najmniej 3-letnią, która będzie uznana za wystarczającą przy dopuszczeniu do egzaminu, o ile władze szkolne ocenią ją jako zadowalającą.

¹ Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1929, Nr. 10, poz. 136.

KOMISJE EGZAMINACYJNE DLA NAUCZYCIELI SZKÓŁ ŚREDNICH.

I. CZYNNE PAŃSTWOWE KOMISJE EGZAMINACYJNE I ICH UPRAWNIENIA OBECNE.

A. Komisje, które wydają świadectwa pierwszego egzaminu nauczycielskiego, będące warunkiem dopuszczenia do egzaminu państwowego na nauczyciela szkół średnich.

1. Przedmioty naukowe.

Komisje Egzaminacyjne:

a) we wszystkich państwowych uniwersytetach

1. na świadectwo egzaminu naukowego (na podst. rozporządzenia z dn. 29. I. 1923 r. Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., Nr. 9, poz. 68), obowiązującego przejściowo do 1 lipca 1932 r.
2. na stopień magistra filozofji (na podst. rozporządzenia z dn. 9. X. 1924 r. Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., Nr. 18, poz. 185).

b) w politechnikach państwowych

na dyplom, względnie stopień inżyniera-elektrotechnika i inżyniera-chemika (na podst. rozporządzenia z dn. 9. X. 1924 r. Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., Nr. 18, poz. 185).

c) w politechnice lwowskiej

na dyplom, względnie stopień inżyniera-rolnika i inżyniera-leśnika, oraz dyplom magistra na Wydziale ogólnym (na podst. rozporządzeń z dn. 19. II. 1927 r. Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., Nr. 6, poz. 78 i z dn. 6. IX. 1928 r. Dz. U. Rz. P., 1928, Nr. 87, poz. 764).

d) w uniwersytecie krakowskim

na stopień inżyniera-rolnika (na podst. rozporządzenia z dn. 19. II. 1927 r. Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., Nr. 6, poz. 78).

e) w uniwersytecie poznańskim

na stopień inżyniera-rolnika i inżyniera-leśnika (na podst. rozporządzenia z dn. 19. II. 1927 r. Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., Nr. 6, poz. 78).

f) w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie na stopień inżyniera-rolnika, inżyniera-leśnika i inżyniera-ogrodnika (na podst. rozporządzenia z dn. 19. II. 1927 r. Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., Nr. 6, poz. 78).

g) w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim w Lublinie

na dyplom Wydziału humanistycznego w zakresie grup: filozoficznej, filologii klasycznej, historycznej, polonistycznej i romanistycznej (na podst. rozporządzeń z dn. 11. VI. 1929 r. Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., Nr. 7, poz. 97 i z dn. 1. VII. 1929 r. Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., Nr. 12, poz. 161)¹.

h) w Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie

na dyplom Wydziału humanistycznego, matematyczno-przyrodniczego i pedagogicznego (na podst. rozporządzenia z dn. 11. V. 1929 r. Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., Nr. 6, poz. 77).

2. Przedmioty artystyczne i techniczne.

Komisje Egzaminacyjne:

a) przy Wydziale sztuki Uniwersytetu im. Stefana Batorego w Wilnie, przy Państwowej Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie i przy Państwowej Szkole Sztuk Pięknych w Warszawie

dla egzaminów z rysunku jako przedmiotu nauczania (na podst. rozporządzenia z dn. 9. X. 1924 r. Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., Nr. 18, poz. 185).

b) przy Państwowym Konserwatorjum Muzycznym w Warszawie, przy Państwowym Konserwatorjum Muzycznym w Poznaniu, przy Konserwatorjum Polskiego Towarzystwa Muzycznego we Lwowie

dla egzaminów z muzyki i śpiewu jako przedmiotu nauczania (na podst. rozporządzenia z dn. 9. X. 1924 r. Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., Nr. 18, poz. 185).

c) w uniwersytetach państwowych (obecnie tylko w Poznaniu i w Krakowie)

na stopień magistra wychowania fizycznego (na podst. rozporządzeń z dn. 9. X. 1924 r. Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., Nr. 18, poz. 185 i z dn. 4. XII. 1924 r. Dz. U. Rz. P., Nr. 113, poz. 1011).

d) przy Państwowym Instytucie Wychowania Fizycznego w Warszawie dla egzaminów z ćwiczeń cielesnych jako przedmiotu nauczania (na podst. rozporządzenia z dn. 9. X. 1924 r. Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., Nr. 18, poz. 185).

¹ oraz pedagogicznej — ostatniem rozporz. z dnia 4. IV. 1930.

EX LIBRIS
Biblioteka Uniwersytecka
w Białymostku

371.13:377.8

ZAGADNIENIE KSZTAŁCENIA NAUCZYCIELI
SZKÓŁ ŚREDNICH

e) przy Państwowym Instytucie Robót Ręcznych w Warszawie dla egzaminów z robót ręcznych jako przedmiotu nauczania (na podst. rozporządzenia z dn. 9. X. 1924 r. Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., Nr. 18, poz. 185).

B. Komisje przyznające pełne kwalifikacje (dyplomy nauczycieli szkół średnich).

a) *Na podstawie wyniku egzaminów normalnych stałych*

(na podstawie rozporządzenia z dnia 9 października 1924 r.)

1. Komisja Egzaminów Państwowych na Nauczycieli Szkół Średnich w Warszawie (Uniwersytet), powołana rozporządzeniem z dnia 4 kwietnia 1927 r. (Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., Nr. 6, poz. 84)
2. Komisja Egzaminów Państwowych na Nauczycieli Szkół Średnich w Poznaniu (Uniwersytet), powołana rozporządzeniem z dnia 29 marca 1928 r. (Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., Nr. 4, poz. 76) ze wszystkich przedmiotów naukowych i artystycznych, technicznych, jako przedmiotów głównych (względnie dodatkowych) ¹.

b) *Na podstawie wyniku egzaminów normalnych przejściowych* (czynne do dnia 1 lipca 1932 r.)

(na podstawie rozporządzenia z dnia 29 stycznia 1923 r.)

Państwowe Komisje Egzaminacyjne dla Kandydatów na Nauczycieli Szkół Średnich przy wszystkich uniwersytetach państwowych (Warszawa, Lwów, Kraków, Poznań, Wilno) z przedmiotów naukowych, jako głównych i dodatkowych oraz z przedmiotów artystycznych, technicznych jako dodatkowych.

c) *Na podstawie wyniku egzaminów uproszczonych* (czynne do dnia 1 lipca 1931 r.)

(na podst. rozp. z dnia 21 czerwca 1923 r. i 19 czerwca 1925 r.)

Państwowe Komisje Egzaminacyjne dla Kandydatów na Nauczycieli Szkół Średnich przy uniwersytecie państwowym

w Warszawie:

z przedmiotów naukowych uniwersyteckich oraz z rysunku i wychowania fizycznego,

we Lwowie:

z przedmiotów naukowych uniwersyteckich oraz z rysunku i wychowania fizycznego,

¹ Taką Komisją w Krakowie — w stadium tworzenia.

w Krakowie:

z przedmiotów naukowych uniwersyteckich oraz z muzyki i śpiewu i z wychowania fizycznego,

w Poznaniu:

z przedmiotów naukowych uniwersyteckich oraz z muzyki i śpiewu, rysunku i z wychowania fizycznego,

w Wilnie:

z przedmiotów naukowych uniwersyteckich oraz z muzyki i śpiewu, rysunku i z wychowania fizycznego.

Państwowe Komisje Egzaminacyjne przy Państwowym Konserwatorium Muzycznym w Warszawie i przy Konserwatorium Polskiego Towarzystwa Muzycznego we Lwowie

z muzyki i śpiewu.

Państwowe Komisje Egzaminacyjne przy Szkole Sztuk Pięknych w Warszawie (faktycznie egzaminu uproszczonego nie przeprowadza) i przy Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie

z rysunku.

Państwowa Komisja Egzaminacyjna przy Państwowym Instytucie Robót Ręcznych w Warszawie (wyłącznie)

z robót ręcznych.

II. NIECZYNNY KOMISJE EGZAMINACYJNE (WZGLĘDNIE INSTYTUCJE), KTÓRE WYDAWAŁY ŚWIADECTWA, DAJĄCE PEŁNE UPRAWNIENIA I KWALIFIKACJE.

1. Państwowe Komisje Egzaminacyjne dla Kandydatów na Nauczycieli Szkół Średnich (przy uniwersytetach w Krakowie i we Lwowie):

a) jako austriackie do 1 listopada 1918 r.

art. 5 ustawy o kwalifikacjach zawodowych z dnia 26 września 1922 r. do nauczania w szkołach średnich,

b) jako b. austriackie w czasie od 1 listopada 1918 r. do 1 września 1921 r.

art. 5 ustawy o kwalifikacjach.

2. Polska Komisja Egzaminacyjna w Poznaniu,

w czasie od 11 lipca 1919 r. do 1 października 1921 r.

art. 5 ustawy o kwalifikacjach.

3. Państwowa Komisja Egzaminacyjna przy Państwowym Instytucie Pedagogicznym w Warszawie, w latach 1922—1925

art. 5 lub art. 1 ustawy o kwalifikacjach, oraz rozporządzenia: z dnia 29 stycznia 1923 r. (Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., Nr. 9, poz. 68), z dnia 14 czerwca 1923 r. (Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., Nr. 13, poz. 107), z dnia 31 maja 1924 r. (Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., Nr. 12, poz. 116), Komunikat Nr. 4863/IV (Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1925, Nr. 16, poz. 178).

4. Państwowa Komisja Egzaminacyjna przy Państwowym Instytucie Nauczycielskim w Warszawie, w latach 1922/23 i 1923/24

art. 1 ustawy o kwalifikacjach oraz rozporządzenia: z dnia 14 czerwca 1923 r. (Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., Nr. 13, poz. 107), z dnia 31 maja 1924 r. (Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., Nr. 12, poz. 116), okólnik z dnia 13 lutego 1924 r. (Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., Nr. 6, poz. 55).

5. Królewsko-Polskie Kursy Pedagogiczne dla nauczycieli rysunku w Warszawie, przed 1 czerwca 1921 r.

art. 5 ustawy o kwalifikacjach i rozporządzenie z dnia 19 września 1918 r. (Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., Nr. 6, poz. 24).

6. Państwowe Kursy Pedagogiczne dla nauczycieli rysunku (dyplomy, wystawione na Kursach wyżej wymienionych, oraz później przez Państwową Szkołę Sztuk Pięknych w Warszawie), przed końcem r. 1925

art. 1 i 5 ustawy o kwalifikacjach i rozporządzenia: z dnia 20 września 1923 r. (Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., Nr. 18, poz. 160) i z dnia 20 września 1923 r. (Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., Nr. 19, poz. 170).

7. Komisja Egzaminacyjna dla nauczycieli muzyki (we Lwowie) według dawnych przepisów austriackich do końca r. 1927

art. 5 ustawy o kwalifikacjach i rozporządzenia: z dnia 29 stycznia 1923 r. (Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., Nr. 9, poz. 68), z dnia 9 października 1924 r. (§ 34) (Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., Nr. 18, poz. 185) i z dnia 23 maja 1927 r. (Dz. U. Rz. P., Nr. 54, poz. 481).

8. B. Polska Rządowa Komisja Egzaminacyjna (dla muzyki i śpiewa) w Krakowie,

w czasie od 1 czerwca 1919 r. do 15 czerwca 1922 r. art. 5 ustawy o kwalifikacjach.

9. Kursy robót ręcznych w Warszawie w latach 1920/21 — 1923/24,

(od r. 1923/24 przekształcone na Państwowy Instytut Robót Ręcznych)

art. 5 ustawy o kwalifikacjach i zarządzenia: z dnia 23 marca 1920 r. (Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., Nr. 11, poz. 79) i z dnia 31 maja 1924 r. (Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., Nr. 16, poz. 160).

10. Kursy Wychowania Fizycznego w Warszawie z r. 1921/22

art. 5 ustawy o kwalifikacjach.

II.

SPRAWA DOKSZTAŁCANIA NAUCZYCIELI SZKÓŁ ŚREDNICH.

1. Okres 1918—1928 r.

Odrębnem od poprzedniego, ale z niem związanem i nie mniej ważnem w okresie przejściowym, zagadnieniem była sprawa dokształcania niekwalifikowanych nauczycieli szkół średnich ogólnokształcących i seminarjów nauczycielskich. Braki w stanie i poziomie kwalifikacyj nauczycieli szkół średnich były tak znaczne, jak o tem szerzej wspomniano w poprzednich rozdziałach, że nie można było przechodzić nad nimi do porządku dziennego. Różne sposoby dokształcania nauczycieli miały za zadanie zmniejszyć te braki, a więc: kursy krótsze i dłuższe, instruktoraty i ośrodki instrukcyjne, pracownie i specjalne wydawnictwa. Wszystkie te sposoby i środki dokształcania rozwijały się w miarę możliwości finansowych, to też w pewnych okresach trudności finansowych w Państwie dokształcanie ulegało mniejszemu lub większemu zwężeniu.

Jako niewątpliwy fakt o dużem znaczeniu dla tej sprawy należy wymienić przedewszystkiem działalność b. Państwowego Instytutu Pedagogicznego w Warszawie, który (poza organizowa-

nemi studjami pedagogicznemi) zorganizował w czasie od r. 1919 do 1925 trzyletnie kursy naukowe: z jęz. polskiego (dwa), z matematyki (jeden) i z geografji (jeden). W okresie większego zapotrzebowania sił nauczycielskich oraz konieczności podniesienia stanu kwalifikacyj zastępowały one skutecznie właściwe studia uniwersyteckie i pod względem rzeczowym i pod względem uprawnień formalnych. Przy Kuratorjum Okręgu Szkolnego Warszawskiego istniały kursy o programie czteroletnim z jęz. polskiego, z matematyki, z biologji i z geografji. Z inicjatywy prywatnej działał w Łodzi Instytut Nauczycielski również w kierunku dokształcania nauczycieli i szkół średnich ogólnokształcących i seminarjów nauczycielskich, przedewszystkiem pod względem metodyki poszczególnych przedmiotów.

Krótsze dokształcające kursy były to przedewszystkiem kursy wakacyjne, urządzone przez Ministerstwo (bezpośrednio lub pośrednio przez udzielanie funduszy) prawie każdego roku (oprócz r. 1924 i 1926 z powodu braku odpowiednich kredytów). Głównym ich celem było ułatwienie przygotowania się do egzaminu nauczycielskiego uproszczonego. Nadto odbywały się w ciągu roku szkolnego kursy o charakterze dydaktycznym.

Dla dokształcania nauczycieli szkół średnich działała również w omawianym okresie pewna liczba instruktorów ministerjalnych i okręgowych oraz kilka t. zw. ośrodków instrukcyjnych (np. w zakresie fizyki w Krakowie, w zakresie fizyki, chemji i robót ręcznych we Lwowie, w zakresie przyrodoznawstwa i fizyki w Wilnie).

Pracownie, istniejące przy Ministerstwie, stworzyły odpowiednie środki naukowe w dziedzinie poszczególnych przedmiotów (jęz. polski, biologja, geografja) i, organizując bądź wykłady i ćwiczenia, bądź prace naukowo-dydaktyczne, udzielały pomocy nauczycielom, przygotowującym się do egzaminów lub pracującym naukowo. Pracownie udzielały też pomocy szkołom oraz informacyj opiekunom zbiorów szkolnych i producentom co do produkcji pomocy szkolnych. Dokształcaniu służyły też biblioteki pedagogiczne: ministerjalna i w Okręgach Szkolnych.

Wreszcie dużą pomocą w pracy nad dokształcaniem się nauczycielstwa były wydawnictwa Ministerstwa o charakterze me-

todycznym. W tym zakresie wydano: Wskazówki metodyczne do nauczania języka polskiego, także Wskazówki do nauczania filologii klasycznej, podręcznik metodyczny dla nauczycieli przyrody, protokoły lekcji przyrodoznawstwa, książkę omawiającą wycieczki geograficzne w szkole średniej, monografie dydaktyczne Pracowni biologicznej i geograficznej, nadto wymienić należy niektóre wydawnictwa b. Komisji Pedagogicznej przy Ministerstwie, jak Dydaktyka jęz. niemieckiego, Fizyka i Chemja w Szkole i in.

2. Obecne podstawy dokształcania nauczycieli szkół średnich.

Powyższy rzut oka na przeszłość stwierdza, że dokształcanie w okresie 1918—1928 miało przedewszystkiem na celu przyjęcie z pomocą nauczycielom szkół średnich, nie posiadających wymaganych kwalifikacyj naukowych. Był to prawdziwy okres przejściowy szkolnictwa średniego, a w tym okresie była to jedna z najpilniejszych potrzeb. Dziś, oczywiście, potrzeba ta prawie już nie istnieje. Dlatego też obecne podstawy dokształcania nauczycieli szkół średnich są inne. Zostały one określone w specjalnem zarządzeniu Ministerstwa¹, które, wezwawszy Kuratorja Okręgów Szkolnych do żywszego zajęcia się sprawą dokształcania nauczycieli szkół średnich, zamierza, co następuje: 1) „w najbliższym czasie dać możliwość przeszkolenia wszystkim nauczycielom, którzy tego potrzebują i którzy dotychczasowymi wynikami pracy nie osiągnęli potrzebnego poziomu”, 2) „prowadzić stałą pracę w kierunku dalszego kształcenia wszystkich nauczycieli, którzy odczuwają, że szybki postęp nauki i metod wychowawczych oraz dydaktycznych wymaga stałej pracy nad sobą dla utrzymania się na wysokości aktualnych wymagań”.

W tak ujętych dzisiaj podstawach dokształcania nauczycieli szkół średnich podkreślono potrzebę dokształcania się każdego nauczyciela (a więc i posiadającego formalne kwalifikacje), zarówno pod względem naukowym, jak i wychowawczym.

¹ Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1929, Nr. 4, poz. 43.

Dla tak szeroko pojętych celów dokształcania wszystkich nauczycieli szkół średnich działają: instruktorzy ministerjalni, kursy metodyczne — organizowane w ciągu roku szkolnego, kursy wakacyjne, konferencje w sprawach wychowawczych, pedagogiczne kursy nauczycielskie, nadto zapowiedziana jest działalność ognisk metodycznych.

Instruktorzy ministerjalni do poszczególnych przedmiotów są powoływani z pośród nauczycieli w związku z akcją nad podniesieniem poziomu nauczania w szkołach średnich ogólnokształcących; są oni fachowymi doradcami Ministerstwa i pomocnikami w organizowaniu tej akcji. Poza innymi zadaniami — w zakresie dokształcania nauczycieli — w szczególności zadaniem ich jest: badanie stanu nauczania danego przedmiotu w szkołach średnich i opracowywanie w związku z tem planów pracy, zmierzających do podniesienia poziomu nauczania przedmiotu, czuwanie, aby we wszystkich szkołach były organizowane niezbędne pracownie, a gabinety i biblioteki odpowiednio zasilane, oraz współorganizowanie z Kuratorjami Okręgów Szkolnych t. zw. ognisk metodycznych (o których niżej). Działalność instruktorów ministerjalnych rozciąga się na wszystkie Okręgi Szkolne.

W ciągu roku szkolnego odbywają się kursy (lub krótsze konferencje) metodyczne dla nauczycieli jednego przedmiotu. Składają się one z wykładów, dyskusyj i ewentualnych ćwiczeń uczestników kursu i obejmują większy lub mniejszy całokształt zagadnień metodycznych, związanych z nauczaniem danego przedmiotu, co też jest ilustrowane szeregiem pokazowych lekcyj. Nadto w program kursów zawsze wchodzi wykłady z psychologii wychowawczej. Czas trwania ich jest rozmaity — od tygodnia do dwóch, konferencje zaś metodyczne są jedno- lub dwudniowe.

Kursy wakacyjne mają na celu rozszerzenie i pogłębienie przygotowania naukowego, poświęcone są wprawdzie tematom ściśle naukowym, ale nawiązują też do pracy szkolnej nauczyciela, zwracając uwagę na te dziedziny wiedzy, których dokładna znajomość ważna jest w praktyce szkolnej. Doświadczenia, poczynione po tak przeprowadzonych kursach wakacyjnych po raz pierwszy w r. 1929, wpływają na wprowadzenie pewnych zmian programo-

wych na kursach w najbliższych latach: zmiany te dotyczyć będą przede wszystkim tego, że programy kursów mają więcej być zbliżone do pracy szkolnej nauczycieli, mają też uwzględniać zagadnienia metodyczne danego przedmiotu, nadto wszystkie kursy wakacyjne uwzględnią również cykl wykładów z psychologii wychowawczej.

Oprócz wymienionych sposobów dokształcania nauczycieli pod względem naukowym i metodycznym zapowiedziane jest jeszcze organizowanie t. zw. ognisk metodycznych, które mają powstawać dla poszczególnych przedmiotów w różnych szkołach średnich, gdzie są do tego odpowiednie warunki, a więc przede wszystkim: odpowiedni nauczyciel-specjalista przedmiotu, dobrze zorganizowana praca wychowawcza oraz dostateczne warunki lokalowe. Zorganizowane w takich okolicznościach ognisko metodyczne w zakresie danego przedmiotu miałoby za zadanie promieniowanie na kilkanaście innych najbliższych szkół przez oddziaływanie na nauczycieli tego samego przedmiotu, a w tych szkołach pracujących, z pomocą lekcji pokazowych, konferencji naukowych i metodycznych i t. p.

Wymienione środki i sposoby służą dokształcaniu pod względem naukowym, natomiast dokształcaniu nauczycielstwa (nauczycieli i dyrektorów) szkół średnich pod względem wychowawczym służą obecnie organizowane 2—3-godzinne konferencje i dłuższe — kilkutygodniowe kursy pedagogiczne. Konferencje dotyczą przede wszystkim zagadnień: a) związanych z poznaniem psychiki ucznia, b) związanych z wychowaniem państwowem i obywatelskiem. Kursy pedagogiczne (obecnie pięcioletniowe) obejmują zagadnienia: a) z higieny szkolnej, b) psychologii wychowawczej, c) wychowania państwowego i obywatelskiego, d) zagadnienia, dotyczące organizacji pracy wychowawczej na terenie szkoły.

ZAKOŃCZENIE.

Rzut oka wstecz.

Nasuwa się pytanie, czy omówiona wyżej organizacja kształcenia nauczycieli szkół średnich w Polsce i obecne podstawy sprawy dokształcania nauczycieli czynnych tworzą wystarczające wa-

runki dla tak ważnego zagadnienia. Trzeba stwierdzić, że zagadnienie to — bez szkodliwych wstrząśnień w okresie przejściowym — zostało oparte na wycuciu potrzeb szkoły polskiej i nowych zdobyczach pedagogicznych. Jest to, oczywiście, zdrowa podstawa sprawy.

Z drugiej strony, stojąc na stanowisku, że szkoła jest instytucją żywą, którą należy chronić od kostnienia i szablonowej rutyny, i w tem tak niesłychanie ważnym zagadnieniu dla szkoły, jak organizacja kształcenia nauczycieli, omówionych podstaw tej organizacji nie można uważać za niewzruszony kanon. Tem bardziej, że już rodzą się około tej sprawy pewne wątpliwości. Omówienie ich, znacznie wychodzące poza ramy niniejszej publikacji, nastąpi osobno.

— EX LIBRIS —
Biblioteki Kuratorium O.S.B.
w Białymstoku

BIBLIOTEKA
KURATORIUM O.S.B.
BIAŁYSTOK
1974

SPIS RZECZY.

	Str.
Uwaga wstępna	9
I. Organizacja kształcenia nauczycieli szkół średnich	10
1. Co Państwo Polskie zastało w r. 1918 w zakresie kształcenia nauczycieli?	10
2. Przepisy o egzaminach nauczycielskich przed ustawą o kwalifikacjach	12
3. Znaczenie omawianego zagadnienia w związku z zasadniczą zmianą programów nauczania	15
4. Ustawa o kwalifikacjach zawodowych do nauczania z dnia 26 września 1922 r.	17
5. Kwalifikacje zawodowe do nauczania religii	21
6. Obecne egzaminy nauczycielskie: przejściowe i stałe, ich rodzaje i organizacja	23
A. Egzaminy przejściowe	23
B. Egzamin stały	25
7. Przygotowanie naukowe (artystyczne i techniczne) kandydata na nauczyciela szkół średnich	29
A. W zakresie przedmiotów naukowych	29
B. W zakresie przedmiotów artystycznych i technicznych	31
8. Studja pedagogiczne	33
9. Praktyka przedegzaminowa	34
Komisje Egzaminacyjne dla nauczycieli szkół średnich	36
I. Czynne Państwowe Komisje Egzaminacyjne i ich uprawnienia obecne	36
A. Komisje, które wydają świadectwa pierwszego egzaminu nauczycielskiego, będące warunkiem dopuszczenia do egzaminu państwowego na nauczyciela szkół średnich	36
B. Komisje przyznające pełne kwalifikacje (dyplomy nauczycieli szkół średnich)	38
II. Nieczynne Komisje Egzaminacyjne (względnie instytucje), które wydawały świadectwa, dające pełne uprawnienia i kwalifikacje	39
II. Sprawa doksztalcenia nauczycieli szkół średnich	41
1. Okres 1918 — 1928 r.	41
2. Obecne podstawy doksztalcenia nauczycieli szkół średnich	43
Zakończenie	45

Sprawa, omówiona szczegółowo i źródłowo w niniejszej broszurze, dotyczy — poza czynnikami oficjalnymi — najszerszych sfer nauczycielskich, a częściowo i profesorskich. W dużym stopniu sprawą tą są zainteresowane również liczne rzesze słuchaczy wyższych uczelni, przygotowujących się do zawodu nauczycielskiego. Ponieważ zaś — stosownie do obowiązujących przepisów — dyplom nauczyciela szkół średnich uprawnia do nauczania nie tylko w szkołach średnich ogólnokształcących i zakładach kształcenia nauczycieli, ale również daje pełne kwalifikacje do nauczania w publicznych i prywatnych szkołach powszechnych, a nadto kwalifikuje do nauczania przedmiotów ogólnokształcących w szkołach zawodowych, dział szkolnictwa, objęty omówieniem w tej publikacji zagadnieniem, jest bardzo rozległy. Z tych też względów, celem łatwiejszego dotarcia do zainteresowanego tą sprawą szerokiego ogółu, publikacja ta, chociaż była drukowana już w dwóch kolejnych numerach czasopisma p. t. „Oświata i Wychowanie“, wydawanego nakładem Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, ukazuje się obecnie osobno.

Korzystam z miłej sposobności, aby na tem miejscu wyrazić podziękowanie Redaktorowi wymienionego czasopisma, P. Naczelnikowi Bolesławowi Kielskiemu, który cennymi swymi uwagami w niejednym rzecz wyjaśnił i ściślej sprecyzował.

Dr. K. Z.

UWAGA WSTĘPNA.

Szkolnictwo średnie w dzisiejszej niepodległej Polsce organizowało się w trudnych warunkach. Spuścizna, jaką przejęliśmy po trzech zaborcach, była tak różnolita, niejednokrotnie tyle pozostawiała do życzenia pod względem wartości wychowawczej i naukowej, że mogło nawet wydawać się właściwszem zadaniem tworzenie wręcz nowego szkolnictwa średniego, niż przekształcanie dawniejszego.

W b. trzech zaborach były różne systemy szkolne i różne ustroje, przystosowane raczej do polityki danego państwa zaborczego.

Największy zabór — rosyjski — posiadał szkołę państwową wyłącznie rosyjską, a język rosyjski na mocy ukazu cesarskiego z r. 1869 stał się ostatecznie językiem nauczania, czyli wykładowym, we wszystkich szkołach średnich, także i prywatnych. Choć społeczeństwo usiłowało przeciwdziałać, m. in. ucząc tajnie języka polskiego i historii, jednak położenia zasadniczego to nie zmieniało. Dopiero od r. 1905, z powiewem wolności politycznej, albo przynajmniej jej pozorów, na terenie b. Kongresówki szkoły prywatne polskie zdobyły prawo prowadzenia nauczania w języku ojczystym, co jednak odbywało się z ciągłymi ograniczeniami i wśród różnych szykan. Rząd rosyjski, zezwalając na taką naukę, równocześnie odbierał wszelkie prawa średnim szkołom polskim, o czym m. in. świadczyła narzucona klauzula na świadectwach maturalnych tych szkół, w myśl której abiturjenci

byli pozbawieni wszelkich praw, jakie dawała szkoła rządowa rosyjska. Natomiast niektóre wyższe uczelnie zagraniczne — np. w Austrii, Belgii, Francji, Szwajcarji — przyjmowały abiturjentów szkół polskich na prawach normalnych. Stan taki przetrwał do ustąpienia Rosjan w r. 1915: z tym rokiem upadają rządowe szkoły rosyjskie, a dla szkolnictwa polskiego nadchodzi nowa era.

W b. zaborze pruskim w okresie niewoli istniała tylko niemiecka szkoła średnia.

Najpomyślniejszy stan był w b. zaborze austriackim, gdzie od r. 1867 język polski stał się językiem nauczania nietylko w prywatnych szkołach średnich, ale i w państwowych.

Naogół, to, co przypadło niepodległemu Państwu Polskiemu z dziedziny szkolnictwa średniego, przedstawiało niesłychanie skomplikowany materiał. Przed szkołą średnią stanęły trudne zagadnienia do rozwiązania, głównie natury organizacyjnej i programowej, z tych dwa kapitalne: sprawa programów i sprawa należytego zorganizowania kształcenia kandydatów na nauczycieli szkół średnich, jedno i drugie zagadnienie ściśle ze sobą związane.

I.

ORGANIZACJA KSZTAŁCENIA NAUCZYCIELI SZKÓŁ ŚREDNICH.

1. Co Państwo Polskie zastało w r. 1918 w zakresie kształcenia nauczycieli?

Aby zdać sobie sprawę z wielkich trudności rozwiązania zagadnienia kształcenia nauczycieli szkół średnich, musimy sobie uprzytomnić, co Państwo Polskie zastało pod tym względem, obejmując władzę w r. 1918.

Jak różne były warunki polityczne i społeczne bytowania społeczeństwa w czasie niewoli, tak różne też były i systemy szkolne w każdym zaborze i różny sposób kształcenia zawodowego nauczycieli szkół średnich.

W b. zaborze rosyjskim przygotowywanie nauczycieli szkół średnich odbywało się w zasadzie tylko w uniwersytecie, jedynym w tym zaborze — warszawskim. Był to jednak uniwersytet rosyj-

ski, poza krótkotrwałym istnieniem zaszczytnej pamięci polskiej Szkoły Głównej, a jeszcze wcześniej uniwersytetu warszawskiego za czasów Królestwa Kongresowego. Studja w uniwersytecie szły raczej w kierunku teoretyczno-naukowym, w nikłym stopniu uwzględniając potrzeby z racji przyszłego zajęcia zawodowego nauczycieli. Zresztą od r. 1905 uniwersytet warszawski wogóle przestał być uczelnią naukową, stając się politycznym ośrodkiem wzmożonej propagandy rusyfikatorskiej; celowi temu zapamiętałe służył *per fas et nefas*, obniżając swój poziom naukowy i wymagania stawiane studentom, którzy od tej chwili — pamiętnego roku strajku szkolnego — w dużym stopniu rekrutowali się z mało-wartościowych elementów, głównie napływowych z Rosji. Oczywiście, uczelnia tego rodzaju i w tych okolicznościach nie mogła wykształcić pedagogów dla polskiej szkoły średniej. Z mniejszą odrazą traktowane przez młodzież polską uniwersytety rosyjskie poza granicami b. zaboru rosyjskiego kształciły wyłącznie naukowców o charakterze kosmopolitycznym z niemałym podkreśleniem odcienia rosyjskiego, ale nie nauczycieli polskich. Trzeba istotnie było mieć w tych warunkach wiele hartu i siły woli, aby nie zatracić w takiej atmosferze naukowej ducha polskiego.

B. zabór pruski nie miał uniwersytetu. Kandydaci na nauczycieli, zresztą nieliczni z pośród społeczeństwa polskiego, kształcili się w uniwersytetach niemieckich poza zaborem, siłąc się przede wszystkim na to, aby w tych najcięższych warunkach nie zatracić polskości. Przygotowanie naukowe do zawodu było bardzo gruntowne.

B. zabór austriacki, jak wogóle pod względem politycznym od lat sześćdziesiątych XIX stulecia, tak i pod względem położenia szkolnictwa polskiego, a z tem związanej również sprawy organizacji kształcenia nauczycieli szkół średnich, miał najpomyślniejsze warunki. Dwa polskie uniwersytety: w Krakowie i we Lwowie oraz politechnika we Lwowie ściągały tysiące młodzieży do studjów, odbywających się w rzetelnie polskiej atmosferze; po r. 1905 zaś — z wyżej wspomnianych przyczyn — były też wśród tych tysiący i liczne zastępy młodzieży polskiej z b. zaboru rosyjskiego. Studja uniwersyteckie wprawdzie dawały małe przy-

gotowanie pedagogiczne, zato przygotowanie naukowe było bardzo poważne.

2. Przepisy o egzaminach nauczycielskich przed ustawą o kwalifikacjach.

Przedstawione powyżej warunki kształcenia nauczycieli przedstawiały zatem w r. 1918 obraz wysoce chaotyczny. Rzecz wymagała wielkiego wysiłku, aby narazie przetrwać okres przejściowy, a równocześnie tworzyć podstawy pod zdrową normalną organizację kształcenia nauczycieli, opartą na wycuciu potrzeb polskich.

W okresie przejściowym — do ogłoszenia (w r. 1922) zasadniczej ustawy o kwalifikacjach zawodowych do nauczania w szkołach średnich ogólnokształcących i seminarjach nauczycielskich — obowiązywały w tej sprawie b. przepisy austriackie z formalnemi tylko zmianami, przystosowanemi do zmienionych warunków politycznych¹. Zatem struktura organizacji kształcenia nauczycieli szkół średnich w uniwersytetach krakowskim i lwowskim i po roku 1918 pozostała zasadniczo dawna, z czasów zaborczych. Bądź co bądź w okresie przejściowym tylko ta organizacja z pośród innych zaborczych organizacji kształcenia nauczycieli mogła zaspokoić wzrastające z dnia na dzień potrzeby szkolnictwa średniego, rozwijające się po r. 1918 niesłychanie bujnie.

Jednak prace Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego idą w tym kierunku szybko, bo oto już dnia 1 listo-

¹ Rozporządzenie Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 12 lipca 1919 r. Nr. 6780 w przedmiocie zmian niektórych postanowień przepisów egzaminacyjnych dla kandydatów na nauczycieli szkół średnich, obowiązujących na obszarze b. zaboru austriackiego (Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., Nr. 8, poz. 5).

Rozporządzeniem tem utrzymano nadal na obszarze b. zaboru austriackiego moc rozporządzenia b. Ministra Wyznań i Oświaty w Wiedniu z dnia 15 czerwca 1911 r. L. 24113 (wydanego w języku polskim przez prof. dr. Kazimierza Twardowskiego, Lwów, 1911), w sprawie uzyskania kwalifikacji nauczycielskiej do szkół średnich (wraz z liceami żeńskimi) po wprowadzeniu w niem pewnych zmian.

pada 1920 r. ukazuje się rozporządzenie Ministra W. R. i O. P. w sprawie egzaminów państwowych na nauczycieli szkół średnich¹.

Częściowo oparte o dawne przepisy austriackie, rozporządzenie to uwzględniało już potrzeby wolnej szkoły polskiej i różniło się zasadniczo od przepisów zaborczych tem, że wprowadzało osobny egzamin pedagogiczny. W paragrafie 1 stanowiło, że państwowy egzamin na nauczyciela szkół średnich składa się z egzaminu naukowego i egzaminu pedagogicznego; z tych pierwszy obejmował: wypracowanie domowe, wypracowania klauzurowe i egzamin ustny, drugi zaś — egzamin ustny i lekcję próbną. Do egzaminu tego mogli przystępować absolwenci wydziałów filozoficznych po 3-letnich studjach, w wyjątkowych wypadkach i inne osoby, które wogóle ukończyły jakiś wydział w szkole akademickiej. Nadto jako warunki dopuszczenia postawiono: obywatelstwo polskie i nieskazitelność pod względem moralnym i obywatelskim. Przy egzaminie naukowym obowiązywał wybór dwu przedmiotów: obu jako głównych, lub jednego jako głównego a drugiego jako dodatkowego, egzamin pedagogiczny zaś objął: język polski (i wykładowy kandydata), filozofję, nauki pedagogiczne i dydaktykę, obranych przez kandydata przy egzaminie naukowym, przedmiotów. Przystąpienie do egzaminu pedagogicznego, jako drugiej części egzaminu nauczycielskiego, miało być poprzedzone odbyciem studjum pedagogicznego lub dwuletniej praktyki w szkołach, wskazanych przez Ministerstwo.

Odpowiedni przepis przewidywał zwolnienie kandydata od egzaminu naukowego (w całości lub części), w razie wykazania się „kwalifikacją naukową w sposób niewątpliwy“, albo zwolnienie od egzaminu pedagogicznego, w razie wykazania przez kandydata wybitnego uzdolnienia zawodowego w ciągu dłuższej praktyki nauczycielskiej.

Toż samo rozporządzenie zawierało przepisy, dotyczące wymagań rzeczowych przy obu częściach egzaminu (programy egzaminów). Wymienione egzaminy miały się odbywać przed nowo-

¹ Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1921, Nr. 2, poz. 16.

tworzonemi Państwowemi Komisjami Egzaminacyjnymi dla Kandydatów na Nauczycieli Szkół Średnich, z których dwie: w Krakowie i we Lwowie powołano do życia rozporządzeniami z dnia 8 lipca 1921 r.¹ rozwiązującymi równocześnie: 1) Naukową Komisję Egzaminacyjną dla Kandydatów na Nauczycieli Szkół Średnich w Krakowie i 2) takąż Komisję we Lwowie, oraz Komisje Egzaminacyjne: 1) dla kandydatów na nauczycieli rysunków odręcznych w szkołach średnich w Krakowie, 2) takąż komisję dla kandydatów na nauczycieli gimnastyki w Krakowie i 3) takąż komisję dla kandydatów na nauczycieli gimnastyki we Lwowie. Czynności i akta rozwiązanych pięciu komisji przejęły nowe wyżej wymienione komisje, zaś rozporządzeniem z dnia 25 października 1921 r.² powołano Państwową Komisję Egzaminacyjną dla Kandydatów na Nauczycieli Szkół Średnich w Warszawie, która w ten sposób zaczynała swoje czynności z pierwszymi kandydatami, kończącymi nowy polski uniwersytet warszawski.

Wielkopolska w okresie przejściowym posiadała odrębną organizację kształcenia nauczycieli i odbywania z nimi egzaminów na podstawie t. zw. Tymczasowych przepisów egzaminacyjnych dla kandydatów na nauczycieli szkół średnich (z r. 1920). Rozporządzeniem Ministra W. R. i O. P. z dnia 24 sierpnia 1921 r.³ powołano do życia w Poznaniu Państwową Komisję Egzaminacyjną dla Kandydatów na Nauczycieli Szkół Średnich i równocześnie rozwiązano istniejące w Poznaniu komisje, działające na podstawie wspomnianych Tymczasowych przepisów. Nowa komisja jednak odbywała jeszcze do końca r. 1927 egzaminy według regulaminu, zawartego w Tymczasowych przepisach.

Ostatnia do życia była powołana Komisja Egzaminacyjna w Wilnie, mianowicie rozporządzeniem z dnia 2 maja 1922 r.

Z tego widać, że unifikacja stosunków w zakresie organizacji kształcenia nauczycieli postępowała dość szybko, przytem nowe

¹ Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1921, Nr. 12, poz. 122 i Nr. 13, poz. 130.

² Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1921, Nr. 22, poz. 226.

³ Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1921, Nr. 17, poz. 172.

przepisy były wprowadzane nie mechanicznie, ale z początku jako uzupełnienie poprzednich, stopniowo je dopiero zastępując.

Tak konstruowana organizacja kształcenia nauczycieli i działalność komisji egzaminacyjnych nie zaspokajały jednak potrzeb bujnie rozwijającego się szkolnictwa średniego w latach 1918 — 1920. W szkolnictwie tem bowiem pracował duży zastęp nauczycieli, nie posiadających formalnie kwalifikacyj, a nie mogących rzucić warsztatu pracy, aby drogą normalnych studjów przygotować się do normalnego egzaminu.

W tych warunkach powstała konieczność przyśpieszonego jakby egzaminowania nauczycieli szkół średnich i kwalifikowania ich w ten sposób do nauczania. Tak zrodziła się koncepcja egzaminu t. zw. uproszczonego. Ustanowiony on został rozporządzeniem Ministra W. R. i O. P. z dnia 14 kwietnia 1922 r.¹ i był przeznaczony wyłącznie dla nauczycieli, zatrudnionych już przed końcem 1921 r. w szkołach średnich ogólnokształcących i seminarjach nauczycielskich, dopuszczając do zdawania kandydatów nie posiadających studjów uniwersyteckich. Przychodził on z pomocą nauczycielom, którzy odbyli już pewną praktykę (co najmniej 3-letnią), mającą chociaż częściowo zastąpić brak studjów akademickich. Egzamin ten był ustanowiony na okres przejściowy do 1928 r. i dawał pełne uprawnienia do nauczania w szkołach średnich.

Wymienione przepisy o egzaminach nauczycielskich, obok innych drobniejszych, miały charakter prowizoryczny aż do czasu wejścia w życie ustawy o kwalifikacjach zawodowych do nauczania w szkołach średnich, która to ustawa dopiero uregulowała zasadniczo sprawę kwalifikacyj zawodowych nauczycieli.

3. Znaczenie omawianego zagadnienia w związku z zasadniczą zmianą programów nauczania.

Już wyżej zaznaczono ścisły związek dwu zagadnień, stojących przed szkolnictwem średnim w r. 1918: sprawy reformy pro-

¹ Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., 1922, Nr. 16, poz. 156.

gramów nauczania i sprawy organizacji kształcenia nauczycieli. Związek ten nie ulega kwestji, a konieczność równoczesnego niemal rozwiązywania obu zagadnień nasuwała się sama przez się, ze względu na warunki i okoliczności, w jakich znalazło się szkolnictwo. W r. 1918 bowiem po złączeniu b. trzech zaborów i uzyskaniu wolności władze polskie w dziedzinie szkolnictwa zastały wielką rozmaitość, a nieraz i chaos. Zadaniem władz — obok innych zadań — było stworzenie nowych jednolitych programów naukowych: szkoły średniej ogólnokształcącej i seminarjum nauczycielskiego, programów — opartych na zdobyczach wiedzy pedagogicznej i zrozumieniu potrzeb życia polskiego. Prace Ministerstwa w tym kierunku szły szybko naprzód, bo już w r. 1919 Ministerstwo ogłosiło znamienne publikację o charakterze programowym, omawiającą zasady reorganizacji i podającą ogólne zarysy programu, p. t. „Program naukowy szkoły średniej”, która to publikacja ukazała się bez zmian w drugim wydaniu jako „Zasady planu nauczania w szkole średniej”. Za główny cel nauczania uznano tutaj budzenie i rozwój sił umysłowych, moralnych i fizycznych bez zaniedbania podstawowych wiadomości, lecz z ograniczeniem ich ilości na rzecz pogłębienia i dokładności. Z tem wiązały się ściśle nowe metody dydaktyczne, których istotą jest postawa czynna ucznia i jego praca możliwie najbardziej samodzielna; wykład sprowadza się do koniecznego *minimum*, a nauczanie opiera się w możliwie wielkim stopniu na pracowniach, wogóle na wszelkiego rodzaju poszukiwaniu wiedzy i nabywaniu sprawności pod właściwym kierunkiem nauczyciela. I na ten właściwy kierunek nauczyciela kładą nacisk nowe programy zarówno gimnazjum, jak i seminarjum nauczycielskiego.

Programy wymagały twórczego wysiłku, a nie biernego stosowania się nauczyciela do gotowych przepisów, były więc w stosunku do zadań nauczyciela jakby systemem zagadnień, które trzeba było w codziennej pracy szkolnej rozwiązywać w napięciu umysłu i woli. Przy tem wszystkim nie kępowały jednak w szczegółach nauczyciela, co wyraźnie zaznaczono w przedmowach pierwszych wydań programów; oto w przedmowie do programu gimnazjum czytamy: „Pozostawia on (program) dużo swobody

nauczycielowi i szkole, a nawet wprost apeluje do ich sił twórczych. Poruszając się w jego ramach każdy nauczyciel, każda szkoła może objawić swoją indywidualność. I to jest pożądane, tylko bowiem żywa twórczość, tylko dążenie wciąż naprzód mogą uchronić wszelkie szkolnictwo od szablonowej rutyny, która jest jego grobem”¹. W przedmowie do programu nauki w państwowych seminarjach nauczycielskich, po zaznaczeniu podstaw nowego programu, wyraźnie podkreślono, że „wykonanie programu w głównej jego osnowie z zastosowaniem wskazanych metod pracy wymaga trzech warunków: określonego *minimum* przygotowania uczniów, wstępujących do seminarjum, odpowiednich warunków zewnętrznych, t. j. pomieszczenia i pomocy naukowych, wreszcie odpowiednio przygotowanego nauczyciela”, a nieco dalej: „Programy większości przedmiotów są dość szczegółowe i wskazują drogę wykonania. Takie formułowanie niektórych programów było konieczne, gdy chodziło o nowe ustalenie zakresu lub sposobu traktowania przedmiotu. Należy jednak z całym naciskiem zaznaczyć, że nie było zamiarem autorów (programu) kępowanie indywidualności nauczyciela”².

To podkreślenie w programach obu rodzajów szkoły średniej: gimnazjum i seminarjum nauczycielskiego — niekępowania indywidualności nauczyciela oraz odwoływanie się do jego odpowiedniego przygotowania i sił twórczych wymagało też gruntownego zorganizowania kształcenia tego nauczyciela.

4. Ustawa o kwalifikacjach zawodowych do nauczania z dnia 26 września 1922 r.³

Z datą 26 września 1922 r. ukazuje się ustawa, dotycząca kwalifikacyj zawodowych do nauczania w szkołach średnich ogólnych.

¹ Program gimnazjum państwowego. Wydanie pierwsze. Warszawa, Ministerstwo W. R. i O. P., 1920.

² Program nauki w państwowych seminarjach nauczycielskich. Warszawa, Ministerstwo W. R. i O. P., 1921.

³ Zarówno ustawa o kwalifikacjach zawodowych do nauczania w szkołach średnich, jak i wszystkie wynikające z niej i oparte na niej